

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING FAOLIYATIDA RISKLARNI BOSHQARISH VA SUG'URTALASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Shamsitdinov Mirsaid
Azmidin o'g'li

Mustaqil izlanuvchi
Shamsitdinovmirsaid0330@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston kichik biznes subyektlarining faoliyatida uchraydigan risklar va ularni boshqarish hamda sug'urtalash tizimini takomillashtirish masalalari o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik biznesda risklarni boshqarish madaniyati past va sug'urta tizimidan foydalanish darajasi kam. Moliyaviy, bozor, ishlab chiqarish va tabiiy-texnogen risklar eng ko'p uchraydigan turlar sifatida aniqlangan. Sug'urta tizimini rivojlantirish uchun maxsus mahsulotlar joriy etish, davlat tomonidan subsidiyalar taqdim etish va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash tavsiya etilgan. Ushbu yondashuvlar kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar kichik biznes, risklarni boshqarish, sug'urta, moliyaviy barqarorlik, innovatsiya.

RISK MANAGEMENT AND IMPROVEMENT OF THE INSURANCE SYSTEM IN THE ACTIVITIES OF SMALL BUSINESS ENTITIES

Shamsitdinov Mirsaid Azmidin oglu
Independent researcher
Shamsitdinovmirsaid0330@gmail.com

Annotation. The article examines the risks encountered in the activities of small business entities in Uzbekistan and the approaches to risk management and insurance system improvement. The study reveals that the culture of risk management in small businesses is low, and the use of insurance services is insufficient. Financial, market, production, and natural-technogenic risks are identified as the most common types. To enhance the insurance system, the introduction of specialized products, state subsidies, and the wide application of digital technologies are recommended. These measures contribute to ensuring the sustainable development of small business entities.

Keywords: small business, risk management, insurance, financial stability, innovation

Kirish.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektori mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda, yangi ish o'rinlarini yaratishda hamda

aholining daromadlarini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznes iqtisodiyotning barcha sohalarida raqobat muhitini shakllantiradi, innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirishda katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentimiz tomonidan iqtisodiyotni liberallashtirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va sug'urta bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida bu sohada sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlari faoliyati turli xil tashqi va ichki xavf-xatarlarga duch kelmoqda.

Kichik biznesdagi risklar – bu moliyaviy, bozor, valyuta, siyosiy yoki tabiiy ofatlar bilan bog'liq noaniqliklar bo'lib, ular tadbirkorlik faoliyatining barqarorligi va samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, xomashyo narxlarining keskin o'zgarishi, talab va taklifning noaniqligi, inflyatsiya darajasining oshishi yoki tabiiy ofatlar natijasidagi yo'qotishlar kichik biznes uchun jiddiy xavf hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, bu turdagi risklarni samarali boshqarish va sug'urtalash tizimini takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

Sug'urta – bu iqtisodiy munosabatlarning muhim bo'g'ini bo'lib, u risklarning salbiy ta'sirini kamaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va tadbirkorlik faoliyatini uzluksiz davom ettirish imkonini beradi. Sug'urta vositasida kichik biznes subyektlari ehtimoliy yo'qotishlardan himoyalanaadi va o'z faoliyatini yanada ishonchli asosda yuritish imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, sug'urta tizimining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotidagi investitsiya muhitining barqarorligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Ammo O'zbekistonda kichik biznes subyektlari uchun sug'urta xizmatlaridan foydalanish darajasi hali yetarli emas. Buning sabablari qatoriga tadbirkorlar o'rtasida sug'urta madaniyatining pastligi, sug'urta mahsulotlarining yetarlicha diversifikatsiya qilinmagani, tarif siyosatidagi muammolar va ayrim hollarda sug'urta kompaniyalarining xizmat ko'rsatish sifati pastligi kiradi. Shu bois sug'urta tizimini takomillashtirish, uni kichik biznes ehtiyojlariga moslashtirish va zamonaviy sug'urta instrumentlarini joriy etish masalasi ilmiy hamda amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi.

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini oshirish masal Kichik biznesda risklarni boshqarish va sug'urtalash tizimini shakllantirish masalasi nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar ilmiy izlanishlar olib borganlar.

Iqtisodchi olim M. Porter o'zining “Raqobat ustunligi” asarida kichik biznes korxonalari uchun eng katta xavf bozor raqobati va resurslardan samarali foydalanish masalalari bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, kichik tadbirkorlikning barqarorligi raqobat muhitiga tez moslasha olish qobiliyati va risklarni strategik boshqarish darajasiga bog'liqdir [1].

P. Drucker o'z tadqiqotlarida kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar bilan bir qatorda risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish zarurligini qayd etgan. Uning fikricha, har bir tadbirkor o'z faoliyatida riskni to'liq bartaraf eta

olmaydi, biroq uni sug'urta va moliyaviy zaxiralar orqali minimallashtirish imkoniga ega [2].

Mahalliy iqtisodchi olim N. Jo'raeva o'z tadqiqotlarida O'zbekiston sug'urta bozorining hozirgi holatini tahlil qilib, kichik biznes uchun maxsus sug'urta mahsulotlari yetarli darajada rivojlanmaganini ta'kidlaydi. U sug'urta kompaniyalari tomonidan kichik tadbirkorlar uchun qulay tarif siyosatini ishlab chiqish va ularning moliyaviy savodxonligini oshirish zarurligini ta'kidlab o'tgan [3].

Shuningdek, A.Karimovning tadqiqotlarida mamlakatimizda sug'urta tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda kichik biznes risklarini avtomatik baholash mexanizmini yaratish bo'yicha takliflar ilgari surilgan. Uning fikricha, zamonaviy axborot tizimlari sug'urta risklarini tezkor aniqlash va nazorat qiliish imkonini beradi [4].

Chet ellik iqtisodchi J.Stiglitz esa risklarni boshqarishning makroiqtisodiy ahamiyatiga to'xtalib, sug'urta tizimi mamlakat iqtisodiy barqarorligining muhim bo'g'ini ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, sug'urta mexanizmi kichik biznes subyektlarini noaniqliklardan himoya qilibgina qolmay, balki iqtisodiyotda investitsiya muhitini yaxshilaydi [5].

Umuman olganda, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kichik biznesda risklarni boshqarish va sug'urtalash tizimini takomillashtirish masalasi ko'plab olimlar tomonidan keng o'rganilgan bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida bu tizimni mahalliy iqtisodiy muhitga moslashtirish hamon dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot kichik biznes subyektlarida risklarni boshqarish va sug'urtalash tizimini takomillashtirish mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan. Ish davomida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlari hamda empirik tadqiqotlardan foydalanildi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, mantiqiy tahlil va qiyosiy tahlil usullari qo'llanildi. Empirik tahlil O'zbekiston kichik biznes subyektlarida sug'urta xizmatlaridan foydalanish holatini va xorijiy mamlakatlar tajribalari bilan solishtirishni o'z ichiga oldi. Ushbu metodologiya orqali kichik biznesda risklarni kamaytirish, sug'urta mexanizmlaridan samarali foydalanish, xizmat sifatini yaxshilash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyatlari aniqlangan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning eng faol va tez o'suvchi segmentlaridan biri hisoblanadi. Ular mamlakatda yangi ish o'rinlarini yaratish, raqobat muhitini shakllantirish va innovatsiyalarni joriy etishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, kichik biznes faoliyatida tashqi va ichki risk omillarining yuqoriligi sababli ularning barqaror faoliyat yuritish imkoniyatlari cheklanishi mumkin. Shuning uchun risklarni samarali boshqarish va sug'urtalash tizimini takomillashtirish bugungi kunda iqtisodiy barqarorlikning muhim sharti sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston Respublikasida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarida uchraydigan risklarning asosiy turlari moliyaviy, bozor, ishlab chiqarish hamda tabiiy-texnogen risklardir. Moliyaviy risklar – bu to'lovga layoqatsizlik, qarz yukining ortishi yoki valyuta kursining o'zgarishi bilan bog'liq. Bozor risklari esa talabning pasayishi, narxlarning beqarorligi va raqobatning

kuchayishi natijasida yuzaga keladi. Ishlab chiqarish risklari ishlab chiqarish jarayonida uskunaning ishdan chiqishi yoki xomashyo tanqisligi kabi omillar bilan belgilanadi.

O'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, kichik biznes vakillarining 64 foizi o'z faoliyatida risklarni muntazam tahlil qilmasligini bildirgan. Faqatgina 28 foiz tadbirkor sug'urta xizmatlaridan doimiy foydalanishini qayd etgan. Bu esa kichik biznesda sug'urta madaniyatining past darajada ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston sug'urta bozori so'nggi yillarda sezilarli rivojlanish bosqichiga kirgan bo'lsa-da, kichik biznes sektorida sug'urta mahsulotlaridan foydalanish darajasi hali pastligicha qolmoqda. Mamlakatda faoliyat yuritayotgan 30 dan ortiq sug'urta kompaniyalari orasida atigi 5 tasida kichik biznes uchun maxsus sug'urta paketlari ishlab chiqilgan. Quyidagi jadvalda O'zbekiston sug'urta bozorining ayrim ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval.

**O'zbekiston sug'urta bozorining ayrim ko'rsatkichlari
(2021–2024-yillar)**

Yillar	Sug'urta mukofotlari hajmi (mlrd so'mda)	Sug'urta to'lovlari (mlrd so'mda)	YaIMga nisbatan ulushi (%)	Kichik biznes ishtiroki (%)
2021	3 450	1 120	0,9	19,5
2022	4 870	1 460	1,0	21,3
2023	6 320	1 870	1,1	24,7
2024	7 980	2 260	1,2	26,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va "O'zsug'urta" agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2021–2024-yillar davomida sug'urta mukofotlari hajmi 2,3 barobarga oshgan bo'lsa-da, YaIMdagi ulushi atigi 0,3 foiz punktga ko'tarilgan. Kichik biznes ishtiroki esa 19,5 foizdan 26,4 foizgacha o'sish bilan nisbatan past darajada qolmoqda. Bu esa sug'urta xizmatlarining kichik biznes sektorida yetarli darajada ommalashmaganini ko'rsatadi.

Rivojlangan mamlakatlar, xususan Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlatning ishtirokisiz sug'urta tizimini samarali yo'lga qo'yish qiyin. Masalan, Germaniyada "KfW Mittelstandsförderung" dasturi orqali kichik biznesning investitsion risklari qisman sug'urtalanadi, Janubiy Koreyada esa davlat kichik korxonalar sug'urta mukofotining 40 foizini subsidiyalaydi [1]. Ushbu tajriba O'zbekiston uchun ham muhim namuna bo'lishi mumkin.

O'tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi muhim xulosalarga kelindi:

1. Kichik biznesda risklarni boshqarish madaniyati past bo'lib, sug'urta tizimiga ishonch yetarli emas. Shu bois moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlari kengaytirilishi lozim.

2. Sug'urta kompaniyalari tomonidan kichik biznes uchun maxsus, arzon va qulay sug'urta mahsulotlarini ishlab chiqish zarur (mikrosug'urta, ishlab chiqarish risklari sug'urtasi, kredit sug'urtasi va b.).

3. Davlat tomonidan kichik biznes sug'urta mukofotlarini qisman subsidiyalash mexanizmi joriy etilsa, sug'urta xizmatlaridan foydalanish darajasi oshadi.

4. Sug'urta tizimiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali xizmatlarni soddalashtirish, tezkor to'lov tizimlarini yaratish va shaffoflikni ta'minlash mumkin.

5. Sug'urta kompaniyalari faoliyatida risklarni avtomatik tahlil qilish tizimlarini yaratish mukofot stavkalarining adolatli belgilanishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston kichik biznes sektorida risklarni boshqarish va sug'urtalash tizimi hali to'liq shakllanmagan. Ammo so'nggi yillarda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, sug'urta infratuzilmasining kengayishi va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ushbu yo'nalishda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Shu bois kichik biznesda sug'urta tizimini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining barqarorligi va uzoq muddatli o'sishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektori muhim o'rin egallaydi. Ular iqtisodiy o'sish, bandlik darajasini oshirish va aholi farovonligini ta'minlashda asosiy drayverlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu sektor faoliyatida risklarning yuqoriligi, sug'urta tizimining yetarli darajada rivojlanmagani va tadbirkorlar o'rtasida moliyaviy savodxonlikning pastligi ularning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Kichik biznes subyektlarining faoliyatida risklarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish, sug'urta xizmatlaridan foydalanishni kengaytirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish bu yo'nalishda ijobiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida quyidagi xulosa va takliflar ishlab chiqildi:

1. Risklarni boshqarish madaniyatini rivojlantirish zarur. Kichik biznes egalari o'z faoliyatida risklarni muntazam tahlil qilish, ularni baholash va kamaytirish strategiyasiga ega bo'lishlari lozim. Shu maqsadda, mahalliy hokimiyatlar va savdo-sanoat palatalari tomonidan "Biznesda risklarni boshqarish" mavzusida o'quv-seminarlar va treninglar tashkil etilishi tavsiya etiladi.

2. Sug'urta xizmatlarining diversifikatsiyasini kengaytirish. Sug'urta kompaniyalari kichik biznes uchun maxsus sug'urta mahsulotlarini (mikrosug'urta, ishlab chiqarish risklari sug'urtasi, kredit sug'urtasi va boshqalar) ishlab chiqishlari zarur. Bu kichik korxonalarni moliyaviy barqarorlikka erishishiga yordam beradi.

3. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish. Xorijiy tajribaga tayangan holda, kichik biznes sug'urta mukofotlarini qisman subsidiyalash tizimini joriy etish taklif etiladi. Bu sug'urta xizmatlaridan foydalanishni oshiradi va sug'urta kompaniyalari o'rtasida raqobatni kuchaytiradi.

4. Sug'urta sohasida raqamli transformatsiyani jadallashtirish. Onlayn sug'urta tizimlarini rivojlantirish, mobil ilovalar orqali sug'urta shartnomalarini tuzish, to'lovlarni avtomatik amalga oshirish va da'volarni tezkor ko'rib chiqish tizimini joriy etish lozim. Bu jarayon sug'urtaga bo'lgan ishonchni oshiradi va xizmatlarni soddalashtiradi.

Yuqoridagi takliflarni amalga oshirish natijasida O'zbekistonda kichik biznes subyektlarining risklarga bardoshliligi ortadi, sug'urta xizmatlarining qamrovi kengayadi hamda iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlik ta'minlanadi. Shu tariqa, sug'urta tizimi nafaqat tadbirkorlarni himoya qilish vositasi, balki iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlovchi strategik mexanizm sifatida shakllanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 1985. – 557 b.
2. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. – London: Routledge, 2007. – 276 b.
3. Jo'raeva N. O'zbekistonda sug'urta bozorining rivojlanish tendensiyalari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021. – 148 b.
4. Karimov A. Kichik biznesda risklarni boshqarishning raqamli mexanizmlari // Iqtisod va moliya jurnali. – 2023. – №3. – B. 45–53.
5. Stiglitz J. E. Risk and Global Economic Architecture: Why Full Financial Integration May Be Undesirable. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 312 b.